SALÂT

(namaz, dua)

Kur'an, bütün varlık ve oluşu bir dua faaliyeti olarak değerlendirmektedir. Bu faaliyetin Kur'an terminolojisinde çeşitli adları vardır. Bunlardan biri de salât olup Türk ve Fars dillerinde karşılığı namazdır.

Salât, kelime anlamıyla dua demektir. Salât ayrıca af dilemek (istiğfar), rahmet, övgü, yüceltmek, tebrik etmek, desteklemek gibi anlamlar da taşıyor. Bu kelimenin İbranice'deki salûta (ibadethane) kelimesiyle ilgisi açıktır. Kur'an, bu salûta'yı salavât (22/40) ve musalla (2/125) şeklinde, çoğul olarak, ibadethaneler anlamında kullanıyor.

Kur'an'ın, eski peygamberlerin ümmetleri tarafından da uygulandığını haber verdiği salâtın şekli ve miktarı hakkında bilgimiz yoktur. Yalnız her ümmetin bir salât şekli olduğunu ve inanmayanların, müminlerle uğraşırken, onların salâtlarını tarih boyunca alay konusu yaptıklarını Kur'an bize haber veriyor, (bk. 5/58; 11/87; 31/17; 8/35) Râgıb, şaheseri *el-Müfredat'm* salât maddesinde şöyle demektedir:

"Salât, aslı duadan ibaret olan ibadetin özel bir şeklidir, ibadetin bu adla anılışı, bir şeyin ihtiva ettiği şeyle anılışı cinsindendir. Salât, bütün dinlerde, şekli ne olursa olsun, yer alan ibadetin bir görünümüdür."

Salâtın müminlere bir görev olarak yüklenmiş bulunması ve şeklinin kısmen Kur'an ve kısmen de Hz. Peygamber tarafından gösterilmiş olması, onun, diğer zikir ve tespih faaliyetlerinden farklı olarak, belirli vakitlere bağlanmasını da gerekli kılmıştır.

"Salât, müminler üzerine, vakti belirli bir emir olarak yazılmıştır." (Nisa, 103)

Salât faaliyetinin vakte bağlanmış olması, bazı İslam bilginlerinin: "Namazın kazası olmaz, çünkü her gün aynı vakitler yeniden vücut bulmaktadır" sonucuna varmalarına neden olmuştur. Nitekim, Kur'an, oruçtan farklı olarak, namazın kazasından söz etmez, böyle bir düzenleme yapmaz.

Kur'an'ın salât deyimini birçok yerde zekâtla birlikte anması (bk. 2/83, 110, 177, 277, vs.), onun Müslüman toplumun psikolojik boyutunu tutmakta olduğunu gösteriyor. Çünkü zekât, aynı toplumun sosyo-ekonomik boyutunu tutmaktadır.

Bir dua faaliyeti olarak salât, evrendeki tespih faaliyetine şuurlu bir katılımdır. Gerçekten de salât, İbn Arabi'nin de işaret ettiği gibi, "Yatay, dikey ve kırık üç hareket şeklini birleştiren esrarlı bir ibadet biçimidir. O, varlığın Allah'ı anısının en tipik göstergesidir." Her varlık, fıtrî tespih ve ibadetini kıyam, rükû, secde hallerinden yalnız biriyle yapar. İnsansa bu üç hali namazda birleştirerek toplayıcı bir ibadet sergiler.

Kur'an, salâtı vazgeçilmez dinsel öğelerden biri olarak tespit etmiştir. O bir seçkinler veya 'ruhanîler' yöntemi değildir. En coşkun ve eylemci mizaçlar kadar, en sessiz ve hareketsiz mizaçlar da onda nasibine bir yol bulur. Kur'an, onu duada bağırıp çağıranlarla, aşırı şekilde sessiz ve hareketsiz kalanlar arasında bir denge yolu olarak belirlerken (bk. 17/110), bu evrensel gerçeğe dikkat çekmiş oluyor.

Salât, dua ve meditasyon sayesinde, üç boyutlu âlemin baskılarından sıyrılıp duyular ötesi fezaya tırmanan ruha, bedeni de aynı yönde bir değişim geçirmeye iterek, büyük bir destek sağlamaktadır. Hintli bilgin Şah Veliyyullah Dehlevî'nin (ölm.1762) söylediği gibi' "Salât, ruhu melekût âlemine yükseltmektedir." Dehlevî'nin vatandaşı çağdaş düşünür Muhammed İkbal (ölm. 1938), aynı gerçeği, şu şekilde ifadeye koyuyor:

"Salât, ruhun mekanik hayattan hürriyete kaçışıdır." (İkbal Reconstruction, 103)

Kur'an bize gösteriyor ki, kul Allah'a salâtta bulunduğu gibi, Allah da kula salât etmektedir. Bakara 157. ayet, müminler üzerine rabbin salavâtından bahsetmekte ve bu salavâtı rahmetle birleştirmektedir. O halde, musallî (salât icra eden) sıfatı hem

Allah'ın hem kulun sıfatı olur. Buna bağlı olarak, melekler de Allah ile birlikte, salât eden kula, mukabil salât haline girerler, (bk. 33/142; 2/157)

Günlük hayatın sonsuza bağlı yanımızı ezen, hırpalayan şartlarla dolu atmosferinden ruhsal fezaya yükseliş, benliğimizi üst boyutlara çekerek iç dünyamızın arınmasına elbette ki yardım edecektir. Kur'an bu gerçeğe dikkat çekerken, şöyle diyor:

"Kitap'tan sana vahyedileni oku! Namazı/duayı da yerine getir! Çünkü namaz/dua, çirkinliklerden ve kötülüklerden alıkoyar. Elbette ki Allah'ın zikri /Kur'an'ı daha büyüktür! Allah, neler yaptığınızı biliyor." (Ankebût, 45)

Burada dikkat çeken bir nokta da Kur'an okumanın salâttan daha üstün bir ibadet olduğudur. Gerçekten de Kur'an okumak, Kur'an'ın emrettiği ibadetlerin hem ilki hem de en büyüğüdür. Sonsuzluktan nasiplenen ruh, ölümlü ve iğretinin tahakküm oranını düşürerek ferdi ölümsüzlüğe uzanan çizgide güçlendirir. Salât, Araste'nin güzel deyişiyle, "alışılagelmiş hayattan gerçek hayata bir geçiş ve insanın kendini aşmasının en ideal yoludur." (Araste, *Growth to Selfhood,* 21-22) Kur'an, bu noktaya parmak basarken de şöyle diyor:

"Sabra ve namaza/duaya sarılarak yardım dileyin. Hiç kuşkusuz bu, kalbi ürperti duyanlardan başkasına çok ağır gelir." (Bakara, 45, 153)

Salât, tüm varlığın dua ve ibadet tavrının ortak ifadesidir. Bu demektir ki salât, yüzlerce, binlerce, milyonlarca hatta milyarlarca renk-desen ve yöntem arz eder. Namaz kelimesiyle ifade edilip kılınan ise salâtın çok özel bir şeklidir. Bu özel şekil, tüm niyaz ve dua faaliyetlerini bir araya getiren 'toplayıcı bir ibadet' olarak dikkat çekmektedir. Dinin, Allah'ı yüceltmek ve anmak için öngördüğü tüm davranış ve düşünceler namazda ahenkli bir bütün haline getirilmiştir. Ancak unutmamak gerekir ki, bu ahenkli bütünün, belli zorunluluklar altında belli kısımlarının dışta tutulması, yapılan işin salât olmasını engellemez. Fıkıh deyimleriyle ifade edersek, salâtın esas ve değişmez rüknü (omurgası), Tâha suresi 14. ayette ifade edilen özdür. Cenabı Hak bu öze dikkat çekerken şöyle buyuruyor:

"Namazı, beni anmak için kıl!"

Allah'ı anma varsa, salât var demektir.

Öteki rükünler, zait (artı, gerektiğinde olmayabilecek) rükünlerdir. İmamı Azam'a göre, kıraat (namazda Kur'an'dan belli bir bölümün okunması) da zait bir rüküdür. **Zait** rükünlerin özelliği şudur ki, şartlar ve mazeretler onların yerine başka şeylerin ikame edilmesini (geçirilmesini) gerekli kılabilir ve bu, dinen sakıncalı olmaz.

Birçok varlık, bizim kıldığımız salâtın onda, yüzde, belki binde birini salât edinmiştir. Onların yaptıkları da salâttır. Bize özel salât halinin de insan hayatında, imkânlara, mekânlara, zamanlara, şartlara göre onlarca icra şekli söz konusu olabilir, olmalıdır. İslam'ın tüm zamanlara ve coğrafyalara hitap eden bir din oluşunun kaçınılmaz sonuçlarından biri de budur. Kur'an'ı dikkatle okuyanlar bu söylediklerimizin ayrıntılarını yakından tanıyabilirler. Örneğin Kur'an, binek üstünde veya yürüyerek namaz kılmaktan söz etmektedir. (2/239)

Böyle bir namazda en azından rükû ve secdenin olmayacağı, olamayacağı açıktır. Oysaki fıkıh, rükû ve secdeyi namazın olmazsa olmazları arasında göstermektedir. Ve bu doğrudur. Ama bu, normal ve rahat şartlara göre böyledir. Namaz, Allah ile insanın temel diyalogu olarak, her şart ve durumda kılınmalı, korunmalıdır. Bu böyle olduğu içindir ki Kur'an, bazı hallerde secdesiz ve rükûsuz namaz kılmava da izin vermektedir. Böyle bir namaz da salât cümlesindendir. Ne var ki mazeret haline uyarlanmış bir salâttır...Unutulmasın ki bu uyarlamanın kapısını bizzat Kur'an açmaktadır. Bundan doğal ne olabilir? İnsana şahdamarından daha yakın olan Yüce Allah (Kaf, 16) sadece belirli şekillerde eğilip kalkanların niyazını duyup ötekileri huzurundan kovacak değil ya!..

İbadette, o arada namazda, mükemmellik şartlarıyla yeterlilik şartlarını birbirine katmak son derece yanlış ve zararlı bir yaklaşımdır.

Özetlersek, geleneksel fıkhın anlattığı salât, Kur'an'ın anlattığı geniş salâtın belli bir uygulanışıdır. Bu uygulanışın en güzeli ve en mükemmeli verdiğine bir itiraz olamaz; ancak salâtın bu anlatılan dışında bir şeklinin ve icrasının mümkün bulunmadığını söylemek, akıl ve din dışıdır. Böyle bir iddianın dine ve insana, hizmetten çok

zarar getireceği ise açıktır. Çünkü böyle bir iddia, Kur'an'ın evrensel tebliğinin temel unsurlarından biri olan salâtı uygulanamaz hale sokarak evrenselliği zedelemekte ve sonuçta insana da dine de zarar vermektedir.

BİNEK ÜSTÜNDE VE YÜRÜYEREK NAMAZ MESELESİ

Hiç eğilmeden (ayakta) veya yürüyerek namaz kılınabilir mi?

Eğer normal şekliyle kılmayı engelleyen bir durum varsa elbette kılınabilir. Çünkü, Allah'a ibadet etmemenin hiçbir gerekçesi olamaz. Şekil, şartlara ve zorunluluklara göre değişebilir ama ibadeti tamamen kaldırmak söz konusu edilemez. Kur'an, ayakta, hatta yürüyerek namaz kılmaktan da söz ettiğine göre ayakta, hatta yürüyerek de namaz kılınabilir. Daha doğrusu, bu şekilde namaz kılmayı gerektiren şartlar doğabilecektir.

Burada iki şeyi birbirine katmamak zorundayız: Normal şartlarda namaz, bildiğimiz şekliyle kılınır. Bu normal şartlar mevcutken namazı hiç eğilmeden veya yürüyerek kılmaya kalkmanın savunulur bir yanı olamaz. Tıpkı sağlıklı bir insanın durup dururken oturarak namaz kılmaya kalkmasının savunulur bir yanı olmadığı gibi...

Ancak, ibadet-dua, zaman ve mekân üstü bir değerdir. Bunun içindir ki, Kur'an, değişen zamanlara ve şartlara uyarlanmayı sağlayan tedbirleri bizzat kendisi getirmiştir. Bu tedbirlere 'ikame değerler' (normal zamanlarda kullanılan değerlerin yerini alabilecek değerler) veya 'ikame tedbirler' diyebiliriz. İkame değerleri olmayan bir din, evrensel olamaz. Nedir ikame değerler?

Normal şartlarda, alışılmış ve yerleşmiş şekliyle yerine getirilen buyrukların zorunlu hallerde veya tamamen değişen şartlarda başka biçimde yerine getirilmesine imkân veren değerlere, ikame değerler diyoruz. Salâtın kıyam halinde (ayakta) kılınması normal ve alışılmış şekildir. Salata bu şekliyle imkân veren şartlar kısmen veya tamamen ortadan kalktığında Müslümanın salâtını mümkün hale getirmek kaçınılmazdır. Aksi halde din, bir noktadan sonra yaşanamaz hale gelir. Böyle bir sonucun doğmaması için ikame değerler devreye girer. Ayakta salât edemeyen bunu oturarak yapar. Ayakta ve sabit halde salât edemeyenler içinse yürüyerek salât imkânı getirilmiştir.

İşin esası şudur: Salât, bir toplayıcı ibadettir; Kur'an'daki tüm tazarru' (Allah önünde boyun büküş) ve niyaz hallerini toplar. Normal zamanlarda salât bu toplanan hallerin tümüyle yapılır. Şartlar bunlardan birini veya birkaçını dışta tutmayı gerekli kılıyorsa o zaman salât, korunabilecek kısımların korunmasıyla yapılır.

İkame değerlerin kullanılması, zorunlu haller içindir. Gözardı edilmemesi gereken şudur: Kur'an bu durumdan söz ettiğine göre, insan hayatı bu tür zorunluluklarla karşılaşacak ve bu ikame değerleri kullanabilecektir.

AYAKKABILARLA SALÂT MESELESİ

Salâtın yerine getirilmesi (ikametu's-salât) konusunda bir önemli nokta da ayakkabıların çıkarılıp çıkarılmaması meselesidir.

Ayakta ve yürüyerek salât mümkün ise bunun zorunlu sonucu, ayakkabıları çıkarmadan da salât edilebileceğidir. Geleneksel fıkıh kitaplarında bile bunun mümkün olduğunu gösteren açık beyanlar vardır. Bunun da ötesinde, bazı fıkıh ve hadis kitapları, ayakkabıları (en-na'leyn) ve mestleri (el-huffeyn) çıkarmadan kılınan namazın ayakkabılar çıkarılarak kılınan namazdan daha üstün olduğunu bildirmektedir. Önce, söylemin klasik hadis ve fıkıh kitaplarındaki veriliş biçimini görelim:

Fıkıh ve hadis alanının büyük isimlerinden biri olan ve uydurma hadislere karşı mücadelesiyle de tanınan Şevkânî (ölm. 1250/1832), tüm fıkıhçıların el kitaplarından biri olan eseri *Neylü'l-Evtâr'da,* üzerinde olduğumuz konuyla ilgili olarak şu bilgileri veriyor:

"Ashaptan Saîd bin Yezid demiştir ki, 'Enes bin Mâlik'e şunu sordum: 'Hz. Peygamber, ayakkabılarını çıkarmadan namaz kılar mıydı?' Enes şu cevabı verdi: "Evet, kılardı." (Bu hadis Buharî ve Müslim'in ortak rivayetlerindendir.)

"Ashaptan Şeddâd bin Evs diyor ki, 'Hz. Peygamber şöyle buyururdu: 'Namazlarım ayakkabıları ve papuçları ayaklarında iken kılmayan Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet edip namazlarınızı ayakkabılarınızı çıkarmadan kılın." (Ebu Davud)

"Bu konuda Enes bin Mâlik'ten rivayet edilen 4 hadis daha vardır."

Demek oluyor ki, ibadet hayatındaki daha birçok uygulama gibi, ayakkabısız salât töresi de bir Ehlikitap töresidir. Ehlikitap, sonraki zamanlarda bu töreden kurtuldu, Müslümanlarsa bu Ehlikitap töresini din haline getirdi.

Ayakkabıları çıkarmadan namaz kılmanın efdaliyetine ilişkin hadisleri ayrı ayrı ve uzun uzun değerlendiren Şevkânî sonucu şöyle özetliyor:

"Bu hadisler, ayakkabıları çıkarmadan namaz kılmanın meşruiyetine kanıttır. Sahabe ve tâbiûn neslinin önde gelenlerinin bu konudaki tartışmaları meşruiyet konusunda değil, müstahaplık (daha iyi olma, sevimli olma) ile mekruhtuk ve mubahlık konusundadır. Hz. Ömer'in, ayakkabıları çıkarmayı mekruh gördüğü, halkı ayakkabılarını çıkarmadan namaz kılmaya zorladığı rivayet edilmektedir. Irak fıkhının babası sayılan sahabî İbn Mesûd (ölm. 32/652) da aynen Ömer gibi davranırdı. Namaz sırasında ayakkabılarını çıkaranların dövüldüğü yolunda rivayetler de vardır. İmamı Âzam'ın büyük hocası İbrahim en-Nehaî'nin de ayakkabıları çıkararak namaz kılmaya karşı olduğu bildirilmektedir. Tüm bunlar, namaz sırasında ayakkabıların çıkarılmamasının bu sayılan kişiler katında müstahap (dinen sevimli) görüldüğüne kanıttır."

"Irakî; Tirmizî şerhinde diyor ki: 'Namaz sırasında ayakkabıların çıkarılmamasını esas alanlar içinde Hz. Ömer, Osman bin Affân, Abdullah bin Mesûd, Uveymir bin Saîde, Enes bin Mâlik, Seleme bin Ekva', Evs es-Sakafî... gibi sahabîlerle Saîd bin el-Müseyyeb, Urve bin Zübeyr, Salim bin Abdullah, Ata bin Yesâr, Ata bin Ebî Rebah, Mücahit bin Cebr, Tavus bin Keysân, Kadı Şureyh, Ebu Amr eş-Şeybanî, Esved bin Yezid, İbrahim en-Nehaî, İbrahim et-Teymî... gibi tâbiûn bilginleri de vardır." (Şevkânî; *Neylü'l-Evtar,* Babu's-salâti fi'n-na'leyni ve'l-huffeyn)

Peki, bütün bu anlatılanlar ne demek oluyor? Bu rivayetler içinde, Hz. Peygamber'in, ayakları çıkararak namaz kılmayı Yahudi ve Hristiyanların tavrı olarak gösterdiğini, Müslümanların Ehlikitap'a muhalefet için ayakkabılarını çıkarmadan namaz kılmaları gerektiğini bildiren sözler de var ki bunlar, salâtın icrasında ayakların çıkarılmamasının tercih edilmesi gerektiğine açık kanıttır.

Şu soruyu sormalıyız: Hz. Peygamber, ayakkabıları çıkarmadan namaz kılmayı özel bazı mazeret halleri için mi gerekli gösterdi, yoksa tüm haller için mi?

Şevkânî'nin beyanlarına bakılırsa uygulama, mazeret halleri için değil, geneldir.

Şevkânî'nin nakilleri ve tespitleri geçerli sayılırsa cami ve mescitlerde ayakkabıları çıkarmadan namaz kılmayı sağlayacak bir düzenleme yapmak, İslam fıkhına uygunluğun ötesinde, sünnete uygunluğu ve sevap artırmayı sağlayıcı bir yaklaşım olarak görülebilecektir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu tavrı hatırlatacak beyanlarda bulunan din âlimlerini, sapıklık, reformatörlük, hatta dindışılıkla suçlayan gelenekçi cehalet ve Cumhuriyet düşmanı organize yobazlık, ilimsizlik ve irfansızlık sergilemenin ötesinde bir şey yapmıyordu. Ne yazık ki, böylesine açık bir fıkhî-İslamî gerçek, kitlelerden saklanmış, gerçeğin tam tersi dinleştirilmiştir. Gerçeğin tersini dinleştiren anlayışlarla Müslümanların nerelere geldiği ise hepimizin gözleri önündedir: Zillet, hüsran ve perişanlık...

Şevkanî, adını koymadan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki bu tavrın bir benzerine mi öncülük etmek istiyor? İşte biz bunu anlayabilmiş değiliz...

Geleneksel fıkıh kitaplarında, buna benzer 'acabalar' yaratan epey tespit vardır... Ancak bunlar etkili olamamış, yaygınlaşamamıştır. Biz bugün için şunu rahatlıkla söyleme imkânına sahip bulunuyoruz: Hayat şekli, koşulları gerektiren kişi, salâtını ayaklarını çıkarmadan, hatta yürüyerek de yerine getirebilir. Buna engel çıkarmak, Kur'an ve sünnetin açık beyanlarına aykırıdır. Esas dinsizlik, bu gerçeği dile getirenlerin tavrı değil, onları alçakça suçlayan dincilik kodamanlarının şirretlikleridir.

SALÂTTA KIRAAT (KUR'AN OKUMA) MESELESİ

Geleneksel fıkıh, Peygamberimizin uygulamalarını da esas alarak, salâtın geçerliliğini, Kur'an'dan az veya çok bir parçanın okunmasına bağlı tutmuştur. Salâtta okunması gereken Kur'an'ın en azı, Peygamberimiz tarafından Fatiha suresi olarak tespit edilmiştir.

Salâtta, Kur'an'dan bir miktar okumanın zorunlu gösterilmesi, Kur'an'ın böyle bir buyruk taşımasından kaynaklanmıyor. Kur'an'ın böyle bir talebi olduğu yolundaki beyanlar, tevillerle öne çıkarılmış zorlamalardan öteye geçemez. Sebep Kur'an'ın emri değil; Müslümanın, ilahî kaynakla bir biçimde beraberliğini sağlamak, Müslümana salâtını rahatça yapma imkânı vermektir. Kur'an, 'namaz sırasında okunması gereken metinler' (dua, tespih, tehlil vs.) diye bir şeyi, değil ayrıntılarıyla, ana hatlarıyla bile göstermemiştir. İlahî kitapta, salât sırasında Kur'an'dan bir bölümün okunacağına ilişkin hiçbir beyan yoktur.

Kur'an okumaya veya Kur'an'dan kolaya geleni okumaya ilişkin emirlerin hiçbirinde 'namaz sırasında okumak' kaydı mevcut değildir. Müzzemmil suresi 20. ayetteki: "Kur'an'dan kolay geleni okuyun!" emri, namaz kaydına bağlanmamıştır; mutlak bir emirdir. Bu mutlak emir, surenin başında verilmiş, 20. ayette ise yerine getiriliş şekli gösterilmiştir.

İşin gerçeği şudur: Kur'an okumak, Kur'an'ın emirlerinden biridir. Ve Kur'an'ın ilk ve temel ibadetidir. Tıpkı namaz kılmak, tıpkı oruç tutmak gibi...Galiba kabul edilmek istenmeyen de budur. Kur'an okuma emri namaza hapsedilip o da "Bir ayet de okusan olur"a bağlandığında Kur'an rafa kaldırılmış olur. Nitekim böyle de olmuştur.

Müzzemmil 20. ayetteki 'Kur'an okumakla namazın amaçlandığı iddiasının Kur'ansal delili var mıdır; varsa nedir? Geleneksel zihniyet burada, kendi koyduğu bir kuralı kanıt yapmaktadır. Şeyhin kerameti kendinden menkul. O uydurma kural şudur: 'Zikru'l-cüz iradetü'l-küll', yani parçayı anıp bütünü kastetmek. Bu uydurma kurala göre, Müzzemmil 20. ayette anılan Kur'an okumak, namazın parçalarından biridir ve o parça anılarak bütün olan namaz kastedilmiştir.

Bunlar nereden çıkarılıyor? Böyle bir kurgulama ile Kur'an adına kural koymak hakkını nereden alıyorlar? Allah, gönderdiği dinin temel ibadetlerinden biri olan namazı, 'mufassal ve mübîn kitap'ta düzenlerken "Namazda Kur'an okuyun!" neden demiyor?

Müzzemmil 20'de, 'Zikru'l-cüz iradetü'l-küll' kuralını işletip (ki bir edebiyat kuralıdır) "Kur'an okumaktan maksat namaz kılınmasıdır" sonucuna varırken hangi delile dayanıyoruz? Namaz

kılma emrini bu ayetten, o acaip kural işletilerek çıkarmak zorunda neden olalım? "Namaz kılın!" emri, bağımsız olarak defalarca tekrarlanmaktadır. Bu ayet, namaz emrinden ayrı olarak "Kur'an okuyun!" emrini getirmektedir. "Kur'an okuyun!" emrini saf dışı etmek için edebiyattan aşırdan bir kuralla Müzzemmil 20. ayeti lüzumsuz bir tekrara dönüştürmenin mantığı nedir?

Kur'an'ın hiçbir yerinde, namazda Kur'an'ın bir parçası okunacak diyen hiçbir beyan yoktur. Ebu Bekr el-Asam (ölm. 200/815), Süfyan bin Uyeyne (ölm. 198/813) gibi ünlü muhaddis-fakîhler, bu gerçeğe dayanarak, namazda kıraatin (Kur'an'dan bir parça okumanın) farz olmadığını söylerler. Onlara göre, "Namaz, birtakım fiillerin adıdır, birtakım zikirlerin, duaların adı değil." Namaz, bu fıkıh bilginlerine göre, bir fiiller toplamıdır, bir okuyuşlar toplamı değil. Onlar der ki: "Bunun içindir ki, namaza ilişkin fiillerden âciz olandan namaz borcu düşer; ama namazla ilgili okuyuşlardan âciz olandan bu borç düşmez." Çünkü namaz, o fiillerdir, bu okuyuşlar değil. (bk. Kâsânî; *Bedâi'u's-Sanâi',* 1/516)

Eğer namazda Kur'an'dan belli bir miktarın okunması, bizzat Kur'an'ın emri olsaydı, biraz önce adını andığımız bilginler, "Kıraat farz değildir" içtihadında asla bulunamazlardı. Kur'an okumak, ayrı bir emirdir. Üstelik bu emir, namaz emrinden önce indirilmiştir. Ankebût 45. ayet bu emrin, "Namaz kılın!" emrinden daha erdirici ve üstün olduğunu açıkça ifadeye koymaktadır. Böyle iken, daha üstün olanı (Kur'an okumayı), ikincil olanın (namazın) cüz'ü (parçası) yapmaya kalkmak fakîhlik değil, şeytanî bir tezgâhtarlıktır.

Kur'an, mesaj ve emirlerinin evrensel-genel oluşuna uygun bir biçimde, salât sırasında nelerin okunacağını, salât emriyle yükümlü müminlerin tercihine bırakmıştır. Tüm insanlığa hitap eden mesaj, yüzlerce renk, desen, meşrep ve karakter arz eden insanlık camiasının, Yaratıcı'ya yakarışta esas olan bir faaliyette gönüllerinden geldiği gibi yakarmalarına imkân vermektedir. Vahyin ruhu, aklın apaçıklık ilkesi de bunun böyle olmasını gerektirir.

Şafiî, Hanbelî, Mâlikî ve İmamiyye fıkhının büyük otoriteleri, işte bu gerçekten hareketle, Fâtiha'yı doğru düzgün okuyamayanların onun yerine başka dualar, zikirler okuyabileceklerini belirten fetvalar vermişlerdir. Kur'an, namazda, kendisinden bir parçanın okunması gerektiğini söylemiş olsaydı fıkhın dört büyük ekolü-

nün imamları biraz önce değindiğimiz fetvayı asla vermezlerdi, veremezlerdi.

HERKESİN, ANADİLİNDE NAMAZ KILMASI

Anadilde ibadet meselesine Kur'an zemininde baktığımızda, bize sorun çıkaran hiçbir şey tespit edilemez. Kur'an bu konuyu serbestlik alanı içinde bırakmıştır. İsteyen, münacaatlarında Kur'an'dan ayetler okuyabilir ve bu, Kur'an'la beraberliğimize yardımcı olduğu için çok da iyi olur. Bu münacaat ayetlerinin sayısı yüze yakındır. Kur'an okuma emrini namazın uydusu haline getirip işlemez kılan yaklaşımlar bu münacaat ayetlerini okumayı da gündeme getirmemekte, "Herhangi bir ayeti okusan olur" diyerek Müslümanları ona buna beddua ettirerek veya Firavunların tanrılık iddialarını anlatan ayetleri okutarak namaz kıldırıyorlar. Cenabı Hak ise "Namazı beni anmak için kıl!" diye ferman ediyor. Nerede o ferman, nerede bu uygulama!?.

Kaynaklarımızın bildirdiğine göre, Hz. Peygamber, Fâtiha'yı iyi ve güzel okuyamadığını arz eden bir sahabîsine, Fatiha yerine başka dualar okuyarak namaz kılabileceğini söylemiş ve ona şu duayı öğretmiştir: "Allah'ı tespih ederim, hamt O'nadır. O, en yücedir. Her türlü güç ve yetki sadece O'nundur." (Ebu Davud, salât; Nesaî, iftitah; Tirmizî, salât; ayrıca bk. Kurtubî; Tefsir, 1/126; Râzî; Tefsir, 1/215) Sünnetin bu verilerine dayanan İmamı Âzam, Fâtiha'nın namazda okunuşunu farz, vacip veya sünnet olarak görmemiş, sadece müstehap (sevimli, tercih edilen) kabul etmiştir.

Namazda Kur'an'ın tercümesinin veya Kur'an dışından duaların okunabileceğine en şaşmaz ve tartışılmaz kanıt, bizzat Hz. Peygamber'in kendisinden gelmektedir. Ve o da şudur: Hiç kuşkusuz bir biçimde bilmekteyiz ki Hz. Peygamber, namazlarında Kur'an ayetlerinin arasına kendi özel dualarını serpiştirirdi. Zammı sure olarak okuduğu ayetleri böler, bir süre, içinden gelen bazı duaları okur, daha sonra yine Kur'an okumaya başlardı.

Bunun konumuz bakımından anlamı şudur: Bizzat Hz. Peygamber, namazda kıraat makamında Kur'an dışında dualar okuyor ve bunun yapılabileceğine cevaz veriyordu. Şimdi kim

çıkıp da diyebilir ki bir insan, kıraat makamında içinden gelen duaları edebilir ama bu dualar, Kur'an ayetlerinin tercümesi olmamalıdır. Böyle bir iddianın akıl ve idrakle ilgisi olabilir mi? Kişi, içinden gelen duaları okuyarak namazını kılabiliyorsa bu dualarını, Kur'an'dan, Kur'an'ın öğrettiği dualardan alamaz mı? Elbette ki alır ve bu çok da makbul olur.

İnsan sormadan edemiyor: Neden Kur'an'ın anlaşılarak okunmasına yönelik her davranıştan tedirginlik duyuluyor? Anlamadan okumanın her çeşidine "Evet" iken, anlayarak okumanın bir çeşidine bile "Hayır!" Gerçek şudur: Kur'an layıkıyla tercüme edilemez, onun için de "Kur'an'ın tercümesi namazda okunamaz" iddiası mesnetsiz bir safsata, boş bir dayatma, örfi bir saplantıdan ibarettir.

VARDIĞIMIZ SONUÇLAR

Anadilde ibadet konusunda yaptığımız ve *'Anadilde İbadet Meselesi'* adıyla yayınladığımız çalışma bizi şu sonuçlara götürmüştür:

1. İslam vahyi ve Müslüman mirası içinde, müminlerin ana dillerinde ibadet etmelerini, namaz kılıp niyazda bulunmalarını engelleyen hiçbir ilke, kural ve buyruk yoktur:

Tam aksine, bizzat Peygamberimiz bu imkânı açmış ve uygulamasını kendi eliyle yapmıştır. İslam fıkıh mirası, hiçbir müdahaleye lüzum bırakmadan sorunu çözüyor ve herkese anadilinde ibadet etme hakkını veriyor. Bununla da kalmıyor, bu hakkın nasıl kullanılacağını -hem de birkaç seçenek göstererek- ortaya koyuyor. Bunun aksini iddia edenler, din adına yalan söyleyen engizisyon kalıntısı müfterilerdir.

2. Anadilde ibadet iki şekilde hayata geçirilebilmektedir:

a) Namazlarda Fâtiha'nın (ve diğer Kur'an ayetlerinin) yerine kişinin, kendisine kolay gelen duaları okuyup niyazda bulunmasıyla.

Bu yol, bizzat Hz. Peygamber tarafından açılmış ve uygulaması gösterilmiştir. **Şafiî,** Hanbelî, Mâlikî ve İmamiyye fıkhı bu yolu kullanmaktadır.

b) Kur'an'ın herhangi bir dildeki çevirisinden gereken yerleri seçip okuyarak namaz kılmakla. Hanefî fıkhı bu yolu seçmiştir.

3. Anadilde ibadet bir ruhsattır, emir değil. İsteyen, ihtiyaç duyan bu ruhsatı kullanır:

Dayatma, resmîleştirme anlamına gelecek müdahaleler insan haklarına ve "Dinde ikrah yoktur" ilkesine aykırıdır. Herkesin, Allah'a ibadetini bildiği, anladığı bir dille yapabilmesi, insan haklarının en zorunlu belirişlerinden biridir. Bu hakka tecavüz etmek veya birtakım oyunlarla engeller koymak açık bir insan hakkı ve din ihlalidir. Din adı altında vahim bir dinsizliktir. Birtakım yerel, geleneksel, kişisel veya grupsal kabulleri öne sürerek insanın bu hakkını elinden almak veya kullanımını güçleştirmek İslam mesajının evrenselliğini tartışma konusu yapar.

Anadilde ibadet, her ne hikmetse, Kur'an'ın çevirisinin okunup okunmayacağı sorusuna bağlanıp orada çakılı tutuluyor. Oysaki anadilde ibadet meselesi bundan ibaret değildir. Bu meselenin temel sorularından biri de 'Kur'an dışından metinlerle veya herkesin içinden geldiği duaları yaparak ibadet edip edemeyeceği' meselesidir.

Konuyu biraz daha açalım:

Bir fakîh, Kur'an'ın çevirisi ile ibadet yapılamayacağına inanabilir (Şâfiîler, Hanbelîler, Mâlikîler ve İmamiyye gibi). Bir fakîh Kur'an'ın tercüme edilemeyeceğini ve hatta edilmemesi gerektiğini düşünebilir. Bu durumda bile anadilde ibadet yine tartışılacak ve örneğin, Kur'an'ın çevrilmesine karşı çıkan bir fakîh, anadilde ibadeti savunabilecektir. Nitekim **Şafiî,** Hanbelî, Mâlikî, İmamiyye fukahası böyle yapmıştır. Onlar, anadilde ibadet ihtiyacını yok saymamış, ancak çözümü Hanefîlerden başka bir yaklaşımla getirmişlerdir.

Anlaşılan o ki, Kur'an'ın tercümesi meselesindeki tartışma ile anadilde ibadet tartışması ayrı ayrı içtihatlara konu olabilecek fıkıh meseleleridir. Bunu görmezlikten gelerek veya saklayarak, "Kur'an tercüme edilemez, o halde Arapça dışında bir dille ibadet de edilemez" gibi bir sonuca varmak bilim ve din dışıdır. Varsayalım ki Kur'an tercüme edilemez, varsayalım ki Kur'an tercüme edilse de onun tercümesiyle namaz kılınamaz. Varsayalım ki, İslam fıkhının kurucu dâhisi İmam Âzam "Kur'an'ın tercü-

mesiyle Arapçayı bilenler bile namaz kılabilir" içtihadında hata etmiştir. Bunun sonucu, "Arapça bilmeyen veya bazı Kur'an surelerini Arapça ezberleyemeyenler namaz kılamaz" hükmü değildir. Bunun sonucu, "Mutlaka Arapça öğreneceksin, yoksa geri zekalı veya ümmî sayılırsın" şeklinde insanlık dışı bir suçlama da değildir. Bunun sonucu, Hz. Peygamber'in örneklendirdiği, **Şafiî,** Hanbelî, Mâlikî ve İmamiyye fakîhlerinin içtihatlarıyla hayata geçirdikleri görüşün uygulamaya konması olacaktır.

Özetlersek; Kur'an'ın muhatabı olan yaklaşık 7 milyar insanın Arapça bilmeyenleri, namaz kılmak istediklerinde İslam onlara şu iki imkânı, analarının ak sütü gibi bir hak olarak vermektedir.

Musallî (salât eden), Kur'an'dan okunacak miktarı özgün Kur'an metninden okuyabileceği gibi, kendi dilindeki Kur'an çevirisinden de okuyabilir. Bu okuyuşların hiçbirinde başarılı olamayanlar ise içlerinden gelen duaları okuyarak salât ederler. İşin dinsel ve aklî esası, budur. Geleneksel bazı fıkıhçıların salâtta okunacak Kur'an'ın özgün Arapça metinden okunması gerektiği yolundaki kabulleri ise tamamen İslam dışı bir dayatmadır. Bu dayatmanın sürdürülebilmesi için dine, fıkha, mezhep imamlarına söyletilen yalanlar ise şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır.

Salât-Kur'an ilişkisini biz, *Anadilde İbadet* (Yeni Boyut Yay. İstanbul, 2002) adlı eserimizde geniş bir biçimde ele aldık. Şimdi o eserden bazı parçaları buraya aktarmak istiyoruz.

Türkiye Diyanet İşleri'nin, 15-18 Mayıs 2002 günlerinde İstanbul Tarabya Otel'de gerçekleştirdiği din şûrasında alınan kararların anadilde ibadetle ilgili olanı, problemin kesin çözümü değil, hak tecavüzünü kısmen önleyen geçici bir tedbirdir. Şöyle ki:

Diyanet'in bu kararı, fıkhın verilerini olduğu gibi yansıtıcı değil, o verilerin kısıtlı, sansür edilmiş bir aktarımıdır. Şöyle denmektedir: "Namazın ihmal ve tehir edilemeyeceği dikkate alınarak, Kur'an'ın aslî lafzını okuyamayanların, öğreninceye kadar, tek başına namaz kılarken mealiyle kılması mümkündür."

Bu karardaki 'öğreninceye kadar' kaydı fıkhın verilerine tamamen aykırı, kısıtlayıcı bir eklemedir.

'Kur'an'ın aslî lafzını okuyamayanların' ifadesi de fıkhın verile-

rine aykırıdır. Doğrusu şöyle olmalıdır: "Kur'an'ın aslî lafzını güzelce okuyamayanların..." Bu iki ifade, fıkhî-amelî sonuçları bakımından çok farklıdır. Bir defa, fıkıh bu noktada, 'Arapça'yı okuyamayanlar' veya 'Arapça'yı bilmeyenler' demiyor; 'Arapça'yı güzelce okuyamayanlar' diyor. Özgün ifadesiyle, 'Men lâ ya'rifu'l-Arabiyye' demiyor, 'Men lâ yuhsinü'l-Arabiyye' diyor.

Diyanet deklarasyonundaki ifade, birincinin karşılığıdır. Yani Diyanet, İslam fıkhının söylediğini söylememiş, fıkhın beyanını yerel hesaplara uydurmak için fıkha yalan söyletmiştir. Bunu esas aldığımızda, Fâtiha'yı sekiz on yanlışla okuyan ve bunu okumak sanan insanlar -ki büyük çoğunluk böyledir- aldatıldıklarını bir türlü fark edemediklerinden, Arapça okuyarak namaz kılıyoruz sanısına teslim olmayı sürdüreceklerdir. Fıkhın esas aldığı "Arapça'yı güzelce okuyamayanlar" ifadesi işte böyle bir yanılgıyı, böyle bir aldatılmışlığı ortadan kaldırıcı niteliktedir. Ne yazık ki, o ifade Türkiye Diyaneti tarafından değiştirilmiş, yeni bir ifade icat edilmiştir. Buna bir de 'öğreninceye kadar...' kaydı eklenerek, fıkhın tanıdığı hakkın kullanılması âdeta imkânsız kılınmıştır.

Anadilde ibadet konusunun Türkiye'deki geçmişi karmaşıktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, hurafeleri yıkan irade, halkın, Kur'an'ı, mesajı ve içeriğiyle tanımasını istemiş ve bunun bir uzantısı olarak ibadetlerini de kendi dilinde yapmasını gündeme getirmiştir. Ne var ki, iş, uçların tasallutuna uğramış, birileri Kur'an'ın Arapça metni ortalarda dolaşmasın demeye gelecek tavırlara girerken birileri de halk kendi dilinde ibadet ederse bizim 'Arapçacılık' pazarı söner kaygısına düşerek "Din elden gidiyor!" fırtınası estirmeye başlamıştır. Kısacası, iş kargaşa ve karmaşaya getirilmiş ve askıda kalmıştır.

Arapçılık tezgâhının bazı avukatları şunu da söyleme hayasızlığını göstermişlerdir:

"Hiçbir Müslüman çıkıp da 'Biz anadilimizde ibadet etmek istiyoruz, Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılmak istiyoruz; din bu konuda ne diyor?' diye sormamıştır. Halktan böyle bir talep gelmemiştir. Bu meseleyi yapay olarak gündeme sokanlar, Atatürk cumhuriyetçisi reformistlerdir."

Hiç tevil etmeden söyleyelim: Bu iddia, tarihin en namussuz

yalanlarından biridir. Tam bir engizisyon iftirasıdır, alçak bir bühtandır, sahiplerini şerefsiz hale sokan bir insanlık suçudur.

Binlerce talep vardır, ama o talepler "Aman böyle bir şeyden söz etmeyin, dininizden olursunuz, Kur'an sizi çarpar..." denerek bastırılmıştır.

Müslümanların, İslam dünyasında yüzden fazla farklı dilin konuşulduğu bugün değil, ta ilk günden beri, Arapça dışında tek yabancı dilin (Farsça'nın) söz konusu olduğu sahabe döneminde bile 'anadilde ibadet' diye bir meseleleri olmuştur. Bu, sadece Arap olmayan Müslümanların değil, Arap oğlu Arap ve sahabî sıfatı olan Müslümanların bile meselesi olmuştur. Hatta Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp ricada bulunma ihtiyacı duyacak kadar mesele olmuştur anadilde ibadet. Ve bu meseleye ilk çözümü de bizzat Hz. Peygamber getirmiştir. Onu, en büyük sahabîlerden biri olan Selmanı Fârisî'nin getirdiği çözüm izlemiştir.

"Müslümanların ana dilde ibadet diye bir meselesi yoktur" diye hüküm verenler ya bunları bilmiyorlar, yahut da biliyorlar ama namussuzca yalan söyleyerek, gerçeği alçakça saklıyorlar...

Anadilde ibadet, tarih boyunca her zaman ve her coğrafyada mesele olmaya devam etmiştir. Tâbiûn neslinin en büyüğü Hasan el-Basrî'den, (ölm. 110/728) İslam fıkhının tartışmasız devi İmamı Âzam Ebu Hanîfe'ye (ölm.150/767)kadar birçok bilgenin çözüm getirme ihtiyacı duymasına yol açacak kadar ciddi bir mesele olmuştur anadilde ibadet konusu.

Anadilde ibadet meselesi, Allah'a ibadet etmek isteyip de bunu Arapça yapamayan veya yapmak istemeyen insanların meselesidir. Ve bu insanlar öyle birkaç yüz kişi falan değildir; yüz binler, hatta milyonlardır... Sesini çıkaranları vardır, çıkarmayanları vardır, çıkaramayanları vardır. Bu ihtiyacı duyanlar birkaç kişi olsalar bile, dinden nasibi olanlar kabul ve itiraf ederler ki, onları da dinlemek ve problemlerine çözüm getirmek gerekir.

Aforozcu hurafe tedhişçilerinin tüm baskılarına, bu talepleri dine aykırı göstermelerine rağmen halkın anadilde ibadet hakkını elde etme bekleyiş ve isteyişi durmamıştır.

"Anadilimizde ibadet edebilir miyiz?" sorusuna verilecek cevap veya cevaplar asla bir 'reform' alanı ve gayreti oluşturmuyor. Bu meseleye cevaplar aramak bir reform konusu değildir. Hz. Peygamber devrinden beri, yüzyıllardır tartışılmış ve cevapları verilmiş sorular söz konusudur. Cevaplar verilmiştir ama, siyasal ve yöresel çıkarlar yüzünden bu cevapların üstü örtülmüş veya çehreleri değiştirilmiştir.

Bu 'ümmeti aldatma kulvarı'nda yürüyen 'beyin özürlüler'e göre, örneğin, büyük abdestten sonra temizlenmek için, 'Peygamberimiz döneminde olduğu gibi' kemik veya taş parçaları kullanmayı değil de tuvalet kağıdı ve su kullanmayı daha uygun göstermek bile dinde bir 'reform'dur. Ve örneğin, dişleri, Arabistan'da yetişen ve adına tamamen yanlış olarak 'misvak' denen (misvak, dişi temizlemede kullanılan her şeye denir) bir ağacın dallarıyla temizlemek yerine fırça ve benzeri şeyler kullanmayı önermek veya caiz görmek de dinde reformdur. İş, işte bu ilkellik kertesine kadar getirilmiştir.

Anadilde ibadetin İslam'a uygunluğunu sağlamak için bırakın reformu, herhangi bir 'içtihad'a bile gerek yoktur. Çünkü bu konuyla bağlantılı tüm meselelerin çözümü, mevcut fıkıh mirası içinde vardır.

SALÂTTA MEKÂN MESELESİ:

İslam, resmî mabet, resmî din adamı ve dinsel kıyafet fikrine karşıdır. Hz. Peygamber, "Yeryüzü, bana tertemiz bir mescit kılındı" diyerek, İslam'ın bu anlayışını evrensel bir ilkeye bağlamıştır. Buna dayanarak diyebiliriz ki, salât için hiçbir özel mekân zarureti yoktur. Cami ve mescitlerin anlamı, salâtın geçerliliğini sağlamalarından değil, oynadıkları sosyolojik rolden kaynaklanmaktadır. Her Müslüman, salâtını hiç kimsenin önderliğine ve hiçbir özel mekân kaydına ihtiyaç duymadan olduğu yerde yerine getirir. Toprak post, Allah dosttur.

İslam toplumunda mektep, tekke, hatta karargâh ve misafirhane, vs. vs. olarak çok yönlü hizmet vermiş olan camilerin süslenmesi ve bir nevi ruhsal eksikliği telafi aracı olarak kullanılması yasaklanmıştır. Hz. Peygamber, bunu, 'ümmetlerin en çirkin davranışı' olarak nitelendirmiş ve bundan sakınılmasını ısrarla

istemiştir. Onun mescidi, birkaç hurma direği üstüne serpilmiş hurma dallarından ibaretti. Birinci Halife Ebu Bekir bu mescide hiçbir ilavede bulunmadı. İkinci halife Hz. Ömer, mescidi genişletmekle birlikte ilgililere şu emri vermiştir:

"Sadece cemaati yağmurdan koruyacak ilaveler yapın. Süs sayılabilecek unsurlar ekleyerek, halkı fitneye sevk etmeyin."

Mescit süsleme hastalığı İslam ümmetine Emevî dünyaperestleri zamanında bulaştırılmış ve o günden beri şiddetlenerek gelmiştir. Esasen, Emevî yozlaştırması bütün ibadetlere musallat olmuştur. Hatta salâtın bugünkü icra şekli büyük ölçüde Emevîler tarafından belirlenmiştir. Enes bin Mâlik (ölm. 90/708) gibi seçkin bir sahabî, Emevîlerin salât üzerindeki yozlaştırmasını yakınarak anlatmaktadır, (bk. Buharî, mevâkît 7)

Cemaatle salât farzlarla kayıtlanmıştır. Nafile, tatavvu' veya revatip diye anılan sevap kazandırıcı namazların cemaat mahallerinde kılınması, Hz. Peygamber tarafından kesin biçimde yasaklanmıştır. Asrısaadette böyle bir uygulama yoktur.

Hz. Peygamber, nafile olarak kıldığı namazları, hep cami dışında kılmış ve bunun böyle uygulanmasını istemiştir. Hz. Ali, vitir namazı için bile çağrıda bulunulmasını yasaklamış, onu da cami dışında tutmuştur. (Dârimî, 1/371) Bu söylediğimiz, cumanın farzından sonra kılınan namazlar için de geçerlidir.

Camiler sadece farz namazların icrası için kullanılmalıdır. Bu farzlar, Kur'an'da adlarıyla anılan şu üç salâttır:

1. Salâtü'l-Fecr (sabah namazı).

2. Salâtü'l-Vüsta (günün ortalarında kılınan namaz).

Bu namaz öğle ve ikindi adlarıyla iki kez kılınmaktadır. Hz. Peygamber, bu ikisini bazen ayrı ayrı ama çoğu kez birleştirip kılmıştır.

3. Salâtü'l-İşa (gün batınımdan sonra kılınan namaz).

Bu da geleneksel olarak akşam ve yatsı adlarıyla iki kere de kılınmaktadır. Hz. Peygamber birleştirmeyi burada da yapmıştır.

Bir salâtın kâmil şekliyle yerine getirilmiş olması için asgarî 2 rekât şarttır. Bilindiği gibi, hicretten önce tüm namazlar ikişer rekât olarak kılınmaktaydı. Daha sonra Hz. Peygamberin uygulamaları ile bunlar, yukarıda belirttiğimiz şekle getirildi. Hicret sonrası eklenen bu 2 rekât, fıkıhçıların çokça söyledikleri 'müekked sünnet'in ta kendisidir. Müekked sünnet dendiğinde, Hz. Peygamber'in emredilen 3 vakte ilaveten kıldığı namazları da hatırlamak gerekir. Geleneksel fıkıh, bu ayrımı yapmamakta, Hz. Peygamber'in kıldığı günlük 5 vakit namazın tümünü farz olarak nitelemektedir. Hz. Peygamber günlük namazlarını çoğunlukla 3 vakitte toplamaktaydı. Bunun yağmur, yolculuk vs. gibi 'mazeretler'e bağlı olduğu yolundaki iddia, büyük sahabî İbn Abbas'ın da belirttiği gibi, tamamen asılsızdır, sonradan uydurmadır. İbn Abbas'ı dinleyelim:

"Hz. Peygamber, Medine'de hiçbir yağmur, hiçbir yolculuk olmadığı zamanlarda bile namazları üç vakitte toplardı."

Peygamberimizin namazlarını 3 vakitte toplamasının anlamı nedir? Anlam açıktır: Kur'an'ın emrettiği namazlar 3 tanedir. Kur'an bunları adlarıyla saymıştır. Onun dışında kılınanlar ise revâtip (tatavvu' veya nafile) namazlardır. Bu revâtibin Peygamberimizce çoğu zaman kılınanlarına biz 'müekked sünnet' diyoruz. Ve biliyoruz ki, geleneksel fıkhın bize farz diye kıldırdığı namazların önemli bir bölümü, esasında müekked sünnet türünden tatavvu'dur.

Müekked sünnet, sabah namazında ayrı iki rekât olarak kılınmakta, öğlen, ikindi, yatsı adıyla eda edilen namazlarda ise esas olan 2 rekâta eklenerek yerine getirilmektedir. Bu da bir Peygamber uygulamasıdır. Peygamber uygulamasına ters olan, bu sünnetleri cami içinde kılmaktır. Bunlar camide kılındığında bu, 'sünnet' adı altında sünneti tahrip olmaktadır. Ve bugün, geleneksel camide yapılan da budur.

Kur'an, namazların rekât sayısı üzerinde hiçbir şey söylememektedir. O halde, rekât meselesi içtihadîdır. Ancak bu içtihat Hz. Peygamber tarafından yapıldığı için biz onu bağlayıcı ve zamanüstü bulmaktayız. Unutulmaması gereken şudur: Bir Müslüman, salâtını 2 rekât olarak eda ederse bunun dine aykırı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü 2 rekât, salâtın en kâmil şekliyle vücut bulmasına yetmektedir. Fazlası tatavvu'dur; isteyen fazlasıyla elbette ki kılabilir.

Farzların yolculuk halinde iki rekât kılınması ise mecburidir. Akşam namazı seferde de üç rekât kılınır.

KUR'AN'DA ADI GEÇEN NAMAZLAR

Geleneksel fıkıh da kabul ediyor ki, namaz, Hz. Peygamber tarafından beş vakit kılınmış, mazereti olanların bunu üç vakitte cem edebilecekleri de söz ve fiille hükme bağlanmıştır. Bu bilindiğine göre, burada herhangi bir sıkıntı söz konusu değildir. Vakti uygun olan beş vakitte kılar, vakti uygun olmayan üç vakitte toplar.

Bilimsel-fıkıhsal ayrıntılar vermek üzere konuşmak gerekirse şunu söylemeliyiz:

Kur'an'da üç tane namazın adı geçmektedir. Bunu beşe çıkarmak için Kur'an'a ilave yapmaktan başka bir yol yoktur. Bakara 238. ayetteki "Namazları ve orta namazı koruyun!" emrine dayanarak: "Beraberinde bir orta tasavvur edilecek bir çoğulun en azı dörttür" iddiasında bulunmak ise sadece bir yorumdur.

Fakîhler, meseleleri istedikleri noktaya getirmek için bu tür yorumları çok yaparlar. Bunu yaparken dayandıkları ise ya birbiriyle çelişen rivayetlerdir ya da kuralları kendilerince konmuş başka yorumlardır. O rivayetlerin ve o yorumların birçoğunun dilbilim açısından da dinbilim açısından da bağlayıcı yanı yoktur.

Bir kere, anılan ayetin birinci kısmındaki 'salavât' çoğulunun, kılınan ve kılınacak olan tüm namazları ifade etmesini engelleyen ne vardır? Nitekim tefsir kitaplarında 'salâtü'l-vüsta'yı 'geçmiş namazlarla, gelecek namazların ortasındaki namaz' diye tanımlayan yaklaşımlar bulunmaktadır. Dil ve cümle yapısı buna uygundur.

Kur'an, müminlerin kıldıkları tüm namazlara dikkat etmelerini, özellikle orta namaz diye andığı namaza özen göstermelerini istiyor. Bu isteği ortaya koyan ifadeyi, Kur'an'da yer almayan 'beş vakit' uygulamasına kanıt yapmak için acaip tevillere gitmenin ne anlamı vardır!

İkincisi, anılan ayetteki cümle yapısı, 'salâtü'l-vüsta'nın, çoğul kullanılan ve en az üç adedi ifade etmesi gereken namazlardan biri

ama çok önem verilmesi gereken biri olduğunu gösterecek filolojik yapıdadır. Kıraat ve tefsir kaynakları incelenirse bu ayetteki 'es-salât el-vüsta' tamlamasındaki 'es-salât' kelimesinin, esre okunduğu gibi üstün yani nasb ile de okunduğu görülür. Nasb ile okunduğunda orta namazın geçtiği cümle bağımsız bir cümle haline gelir ve çoğul olan 'salavât'a o garip anlamlar yüklenemez.

Yirmiye yakın 'orta namaz' icat eden rivayetlerin çelişkisinden kurtulmak için Bakara 238. ayetteki salât kelimesinin 'nasb' ile okunmasını esas alan ve 'salâtü'l- vüsta' tamlamasının başındaki 'Vav'ın âtıfe olmasında ısrar etmeyen tavrı öne çıkarmak da mümkündür. Nitekim, Kur'an'ı, Arap dili i'rab (gramer ve hareke) inceliklerini esas alarak yorumlamada ilk otorite sayılan Ebu Zekeriya Yahya bin Ziyâd el-Ferra (ölm. 207/822), bu yolu esas almış ve Arap edebiyatı teknikleriyle şu açıklamayı getirmiştir." Salât kelimesi nasb okunur ve muzmar (gizli) bir fiille teşvik anlamında alınırsa daha güzel olur." (el-Ferra; *Maâni'l-Kur'an,* 1/156)

Ferra'nın tuttuğu bu yolun pratik sonucu açık Türkçe ile şudur: Bakara 238. ayetten namazın beş tane olduğuna ilişkin kanıt çıkmaz! Yani oradaki "Hâfizû ale's-salâvâti: Namazları koruyun!" ayrı bir cümledir, "Ve's-salât el-vüsta: sizi orta namaza teşvik ederim" ayrı bir cümledir.

Hz. Ali ve Hz. Âişe'nin de dahil olduğu sahabî grubunun okuyuş şekli olan 'nasb' okuyuşuna göre, "Ve's-salât el-vüsta', medih ve ihtisas ifade eden ayrı bir cümledir, (bk. Zemahşerî; *el-Keşşaf,* 1/375-76) Bu durumda, Kur'an ayeti, karmaşa ve çekişme aracı olmaktan çıkar, orta namaz da adları sayılan üç namazın ortasındaki namaz olarak tescil edilir. Yani Kur'an'ın tanrısal ahenk ve tutarlılığı belgelenmiş, rivayetlerle adları töhmetli hale getirilen kişiler de tenzih edilmiş olur.

Şimdi konunun esasına gelelim:

Anılan ayetteki salâtü'l-vüsta tamlamasındaki 'Vav' harfini âtıfe, salât kelimesini de esre yaparak çoğul kullanılan salavât sözcüğünden dört namaz çıkaran yaklaşımın hedefi, geleneksel söylemdeki "Orta namaz, ikindi namazıdır" görüşüne destek sağlamaktır. İkindi namazının orta namaz olması için ondan önce iki, sonra da iki namazın bulunması gerekir. Bunun yolu da, biraz önceki uyarlama ve ayarlamadır.

Geleneksel söylemin geçerli olması için ikindinin orta namaz olduğu, kuşkusuz-tartışmasız ispat edilmelidir. Böyle bir şey mümkün olamamıştır Orta namazın ikindi namazı olduğu iddiası sadece bir rivayettir ve aksini öne süren birçok rivayet içinde eriyip gitmektedir. Birbiriyle çelişen otuza yakın rivayetten sadece biri olan "Orta namaz ikindi namazıdır" iddiasını ayakta tutmak için Kur'an'da karmaşa yaratılıyor. Bu karmaşayı yaratanlar kendi içlerinde de tutarlı değillerdir.

Tefsirle ilgili rivayetlerin tartışmasız temel kaynağı olan Taberî Tefsiri'nin (veya hadis kaynaklarında bu konuyu ele alan eserlerin) bu ayetle ilgili sayfalarına baktığımızda 'vüsta: orta' namazın hangisi olduğu konusunda sahabeden gelen ve birbiriyle çelişen sayısız nakil yapıldığını görürüz.

Rivayetlerin bir kısmına göre, Hz. Peygamber ve sahabîler bu orta namazın ikindi namazı olduğunu söylemişlerdir. Taberî, bundan hiç de geri kalmayacak sayıda sahabînin orta namazla öğle namazının kastedildiğini söylediklerini kayda geçirmiştir. Aynı sayfalarda orta namazın akşam namazı olduğunu iddia eden sahabîlerle sabah namazı olduğunu savunan sahabîlerin listesi de verilmiştir. Bu uzun ve çelişkilerle dolu rivayet listesini değerlendiren müfessir Âlûsî (ölm. 1270/1853), tefsiri *Ruhu'l-Meânî'de* güzel bir tespit yapmaktadır. Özetleyelim:

"Bakara 238. ayetteki salâtü'l-vüstanın hangi namaz olduğu hususunda değişik rivayetler ve iddialar vardır: Öğle, ikindi, akşam, yatsı, sabah diyenler olduğu gibi vitir namazı, kuşluk namazı, bayram namazı, korku namazı, Cuma namazı da denmiştir... "

"Bu konudaki sahabî rivayetlerinin hiçbirisi ötekini tutmaz. Bir konuda, sahabî sözlerinin biri ötekine ters düştüğünde bunların tümü kanıt olma niteliğini yitirir. Bir sahabî sözünün delil olabilmesi için bir başka sahabî sözünün onun aksini söylememesi gerekir... Üzerinde olduğumuz konudaki hadisler birbiriyle çelişiktir. Bu demektir ki bunlarla hükme varılamaz...." (Âlûsî; *Ruhu'l-Meânî,* .1/156)

Geleneksel 'beş namaz' söylemine, Bakara 238'den dayanak arayan görüş şunu görmezlikten gelmektedir: Tefsirlerde orta namaz Cuma'dan cenazeye kadar uzatılmıştır. Gerçekten de orta namazın cenaze namazı olduğunu söyleyenler de vardır, (bk.

Sıddîk bin Hasan; *Fethu'l-Beyan fi Makaasıdi'l-Kur'an,* 2/56) Hal böyle iken, Bakara 238'i "Orta namaz ikindi namazıdır" varsayımına göre anlamlandırarak hükümler çıkarmanın güvenilir yanı olamaz.

Bırakın ikindi namazını, 'orta'dan maksadın türü konusunda bile ittifak yoktur. Bu 'orta', Ebul-Ferec Abdurrahman el-Cevzî' nin (ölm. 597/1200) sorduğu gibi, yer bakımından mıdır, miktar bakımından mıdır, yoksa üstünlük derecesi bakımından mıdır? (Ebul-Ferec, *Zâdü'i-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr,* 1/249)

Türkiye'de hâkim görüş olarak, 'orta', sayı bakımından orta (yani ikindi namazı) diye düşünülmüş, bunun iki yanında da ikişer ayrı namaz gereklidir sonucuna varılmıştır. Oysaki 'orta' (vasat veya vüsta) sözcüğü Kur'an'da en hayırlı, en bereketli, en üstün gibi anlamlarda da kullanılmıştır, (bk. 2/143; 68/28) Bunu miktar veya zaman ortasıyla kayıtlamak sadece bir yorumdur.

Şimdi konuyu çok güzel özetleyen bir açıklamaya, müfessir Ebu Bekr Muhammed el-Arabî'nin (ölm. 543/1148), tefsiri *Ahkâmu'l-Kur'an'da* verdiği açıklamaya bakalım:

"Salâtü'l-vüsta'daki 'vüsta'nın ne olduğu konusunda çeşitli ihtimaller vardır. 1. Adalet, seçkinlik ve üstünlük anlamında orta olabilir. Nitekim Kur'an, çeşitli yerlerde evsat-vüsta sözcüğünü bu anlamda kullanmıştır. 2. Sayı bakımından orta olabilir. 3. Zaman bakımından orta olabilir."

"Dinsel açıdan bakıldığında, zaman ve sayı açısından ortanın anılması, anlamlı değildir. Anlamlı olan, bu orta namazın, içeriği bakımından üstünlüğüdür. Böyle olunca da bunun hangi namaz olduğunu belirlemek mümkün değildir."

"Orta namazın hangisi olduğu konusunda din uleması 7 gruba ayrılmıştır: 1. Öğle namazı diyenler, 2. İkindi namazı diyenler, 3. Akşam namazı diyenler, 4.Yatsı namazı diyenler, 5. Sabah namazı diyenler, 6. Cuma namazı diyenler, 7. Belirlenmemiş bir namazdır diyenler. Bunların her birinin kendine göre kanıtı vardır..." (İbn Arabî; *Ahkâmu'l-Kur'an,* 1/223-226)

Bu rivayetlerin hangisi doğrudur ve biz hangisine güveneceğiz? Çünkü hepsi aynı kuvvette rivayetlerdir. "Ortanın iki yanında ikişer namaz lazımdır" şeklindeki rivayeti tercih etmemizi gerektirecek hiçbir şey yoktur. Öğle, akşam veya sabahı orta namaz sayarsak, anılan ayete dayandırılan 'beş' rakamı çöker. Orta namazın ikindi namazı olduğunu ise Kur'an'a ekleme yapmadan ispat mümkün değildir. O halde çözüm nedir?

Önce şunu akıldan çıkarmamalıyız: Kur'an'da tutarsızlık, çelişme, yama yapma ihtiyacı asla olamaz. Bu ihtiyacın baş gösterdiği yerde, bir saptırmanın veya müdahalenin varlığını düşünmek zorundayız. Bu müdahaleyi dışladığımızda Kur'an'ın kullandığı kelime ve kavramlar, en küçük bir ahenksizlik söz konusu olmadan yerli yerine oturur. Tanrısal kelam mucizesinin zorunlu sonucudur bu...

Eğer, dayanaklı bir ayrıntı verilecekse dilbilim ve Kur'an ilimleri tekniği açısından tutarlı olan yaklaşım, orta namazın, Kur'an'da adı geçen üç namazın ortasındaki namaz olmasıdır. Böyle bir apaçıklık ve kanıt dururken, elli bin rivayetin zihin talanına tutulmanın anlamlı olduğu söylenebilir mi? Şunu asla unutmamalıyız:

Hangi gerekçeyle hangi yorumu yaparsanız yapın, Kur'an'da adı geçen namazların sayısını üçten yukan çıkaramazsınız. Böyle bir şey ancak Kur'an'a -hâşâ- ekleme yapmakla mümkün olur. Kur'an, namazları adlarıyla üç adet olarak saydığına göre, Bakara 238'deki 'salavât' sözcüğünün en az dört olması gerektiğini söylemek Kur'an'a aykırıdır.

Evet, Arap dilinde 'cem'ler' yani çoğullar en az üç adedi ifade eder. Üç mü, daha fazla adet mi ifade ettiklerine ise yan kanıtlar veya karinelerle hükmedilir. Karine şöyle dursun, anılan ayetteki 'salavât' çoğul sözcüğünün 'üç' adedini ifade ettiğine ilişkin açık Kur'ansal kanıt vardır: Namazların adlarıyla sayılmış olması, Bakara 238'deki salavât çoğulunun üç adedi ifade etmesini gerektirmektedir. Çünkü Kur'an, üç adet namazı adlarıyla vermiştir. Bu gerçeği rivayet tufanına dalmakla değiştiremeyiz.

Başka bir biçimde ifade edelim: Bakara 238. ayetteki 'salavât' sözcüğünün, fıkhî anlamıyla üçten fazla namaz (dört adedi) ifade ettiğini söylemeye engel olan ilahî beyyineler vardır. Bunların birincisi namazların Kur'an tarafından adlarıyla sayılmış olma-

sidir. İkinci kanıt ise 'es-salât el-vüsta'ya yüklenen rivayet kaynaklı anlamların Kur'an'ı çelişme ve tutarsızlık içine itmeleridir. Kur'an'ın, tutarsızlık ve çelişmeden münezzeh olduğu gerçeğinden daha büyük kanıt olabilir mi?

Geleneksel zihniyetin Bakara 238'den 'beş namaz' çıkarma tutku ve baskısı, bu ayeti bir karmaşanın dayanağı konumuna getirmektedir. Oysaki Kur'an, kendi verilerini kullanarak kendi yorumunu yaptığında hiçbir sıkıntı, hiçbir çelişme, hiçbir tutarsızlık söz konusu olmamaktadır.

Kur'an'ı yorumlamada, rivayet kaynaklı herhangi bir kanıt veya karine Kur'ansal bir kanıt veya karinenin önüne geçirilemez.

Rivayet tutsaklığının açtığı yırtıklar, rivayetlerin sağladığı yamalardan daima birkaç kat fazla olmuştur ve olmaya devam edecektir. Rivayet tutkusu devreye sokulduğunda deliğin biri kapanır, üçü beşi açılır. Kurtuluş, yırtık açmadığı için yama aramak zorunda bırakmayan Kur'an yolundadır. O yol açık, temiz ve dosdoğrudur.

Kur'an bize adlarını vererek üç tane namaz gösteriyor: 'Salâtü'l-fecr' (güneşin doğuşundan önce kılınan namaz), 'salâtü'l-işa' (güneşin batışından sonra kılınan namaz) ve üçüncü olarak da 'salâtü'l-vüsta' (günün ortasında ve tabii ilk iki namazın ortasında kılınan namaz).

Peygamberimiz orta namazı bazen iki vakitte (öğlen, ikindi), bazen cem ederek tek vakitte kılmıştır. İşa namazı da öyledir. Bu namazı da bazen akşam ve yatsı olarak iki vakitte, bazen de birleştirerek tek vakitte kılmıştır. İsteyen bu şekillerden herhangi birini seçebilir.

Olay bu kadar sade, bu kadar berrak ve pürüzsüzdür.

Mesele üç vakit değil de beş vakit namaz kılmaksa, onun yolu sünnetle zaten gösterilmiştir. İsteyen bu yolu izleyerek beş vakit kılar. Ancak bu seçeneği ne yapıp yapıp Kur'an'a dayandırmak ısrarı uğruna Kur'an'ı tevil ve rivayet baskısı altına almanın din ve bilim açısından saygınlığı olamaz.